

Б.К. Момынова^{1*} , У.Г. Анесова²

¹А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, Алматы, Қазақстан;

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: momynova_b@mail.ru

КӨРКЕМ МӘТІННІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ПОЭТИКАСЫ: КОМПОЗИТТІК ДЕҢГЕЙ

(жазушы Әлібек Асқаровтың шығармасы бойынша)

Аннотация. Мақалада жазушы Ә.Асқаровтың «Алтайда алтын күз еді» (Алматы, 2014) шығармасында кездесетін мағынасы көмескі сөздердің мәні ашылып, кейбір сөздердің сөздіктерде қамтылу деңгейі туралы, узуалды және окказионал қолданыстар, т.б. туралы мәліметтер беріледі. Сонымен қатар автордың қолданысындағы сөздердің кейбір ерекше тіркесімділігіне талдау жасалады.

Көркем мәтінді талдаудың бір түрі лингвистикалық поэтикалық талдау болса, осы талдау түрінің бірнеше шарттары бар. Яғни лингвист-зерттеуші тарапынан мына мәселелер қарастырылуы тиіс: көркем шығарманың әдеби жанрын анықтау, соған сай автордың тілдік бірліктерді қалай және қайтіп іріктелгеніне тоқталу; көркем мәтіндегі сөйлеу үлгілеріне тән нормалардың қаншалықты сақталғанын тілдік фактілер арқылы көрсету; автордың әдеби тіл заңдылығы бойынша сөйлеудің баяндау түрінде жақ пен шақ нормаларын қандай деңгейде сақтағанын қадағалау, өйткені бұл лингвистикалық поэтиканың басты шарттарының біріне жатады; көркем мәтіннің композициялық бөлінісіндегі ерекшелікке назар бөлу, талдау; көркем мәтіндерде лексикалық синтагмалардың қалыптанған үлгілерінен бөлек сөйлеу тілі элементтері синтагма жасайтынын аталған көркем мәтіннен алынған нақты мысалдармен көрсету және олардың әдеби тілге ену мүмкіндігі, әлеуеті барын көрсету; бейнелілікті тудыратын тіл элементтеріне тоқталып, талдау жасау, көркем мәтін сөздік қорды байытатын және жаңа сөздер көп туындайтын мәтін түрі екенін дәлелдеу, т.б. Осындай талдау түрлерінен туындаған нәтиже ретінде автордың дара стилі туралы пікір қалыптасатынын көрсету. Сонымен қатар мақалада қол жеткен нәтиже көркем мәтін иесі автордың өзі ғана біліп-мойындайтын ерекше эстетикалық әлемде тіршілік ететін рухани феномен екені анықталады.

Тірек сөздер: лингвистикалық поэтика, көркем мәтін, сөз және сөз формалары, сөз тіркестері, мағынасы көмескі сөздер, мәтін кеңістігі, эмоция, экспрессия, сөздік қор, т.б.

Б.К. Момынова^{1*}, У.Г. Анесова²

¹Институт языкознание имени А. Байтұрсынұлы, Алматы, Казахстан;

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: momynova_b@mail.ru

ЛИНГВОПОЭТИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА: КОМПОЗИТНЫЙ УРОВЕНЬ

(по произведению писателя Алибека Асқарова)

Аннотация. Одним из видов анализа художественного текста является лингвистический поэтический анализ, а в языкознании существуют несколько условий этого типа лингвистического анализа. Другими словами, со стороны исследователя-лингвиста должны быть рассмотрены следующие вопросы: обратить внимание на то, как сделал автор выборку языковых единиц в соответствии с литературным жанром художественного произведения; сделать анализ соответствию соблюдения норм, присущих речевым образцам художественного текста; а также обратить внимание на соблюдения норм лица и времени в повествовательной форме речи в отдельно взятом художественном тексте; обратить внимание и анализировать композиционное разделение анализируемого художественного текста; привести наглядные примеры из исследуемого художественного текста и обратить внимание на тот факт, как элементы разговорной речи образуют синтагму, отделенную от формирующихся образцов лексических синтагм в художественных текстах, показать, что они способны существовать и быть в литературном языке, так как у некоторых элементов разговорной речи имеются потенциал; проанализировать элементы языка, образующих образность художественного текста, а также доказать, что художественный текст обогащает словарный запас, так как новые слова чаще порождают художественные тексты и т.д. А также сформировать мнение об индивидуальном стиле автора.

Ключевые слова: лингвистическая поэтика, художественный текст, слово и словоформы, словосочетание, слова с приглушенными значениями, эмоция, экспрессия, словарный запас и др.

В.К. Momynova^{1*}, U.G. Anesova²

¹A. Baitursynuly Institute of Linguistics, Almaty, Kazakhstan;

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: momynova_b@mail.ru

LINGUISTIC POETICS OF A LITERARY TEXT: COMPOSITE LEVEL

(based on the work of writer Alibek Askarov)

Abstract. One of the types of analysis of a literary text is linguistic poetic analysis, and in linguistics there are several conditions for this type of linguistic analysis. In other words, the following issues should be considered by the linguist researcher: to pay attention to how the author made a selection of language units in accordance with the literary genre of the fiction; to make an analysis of compliance with the norms inherent in the speech samples of the literary text; also to pay attention to the observance of the norms of person and time in the narrative form of speech in a single artistic text; to pay attention and analyze the compositional division of the analyzed artistic text; to give illustrative examples from the studied artistic text and pay attention to the fact that the elements of colloquial speech form a syntagma separated from the emerging patterns of lexical syntagmas in artistic texts, to show that they are able to exist and be in a literary language, since some elements of colloquial speech have potential; to analyze the elements of language that form the imagery of a literary text, as well as to prove that an artistic text enriches the vocabulary, since new words more often generate artistic texts, etc. And also to form an opinion about the individual style of the author.

Keywords: *Linguistic poetics, artistic text, word and word forms, word combination, words with suppressed meanings, emotion, expression, vocabulary, etc.*

Кіріспе

Көркем шығарманы (көркем мәтінді) талдау және қай бағытта талдау – лингвистикалық поэтикада аса маңызды. Көркем мәтінді тілдік талдаудың бір қыры әдебиеттанумен байланысты. Өйткені шығарманың әдеби параметрін анықтау белгілі бір тілдік құралдарды таңдап, іріктеп алуға ықпал етеді. Осы мәселелерді ескере келгенде, лингвистикалық поэтикалық талдауға қажетті шарттарды былайша санамалап беруге болады:

- көркем мәтіндегі тілдік бірліктердің автор тарапынан іріктеліп, таңдалуына шығарманың әдеби параметрлері ықпалын тигізетінін растау;

- шығарманың әдеби тегі (проза, поэзия, драма), яғни жанрын анықтап, жанрға тән негізгі белгілерді көрсету;

- шығармадағы негізгі сөйлеу формасын, яғни сюжетті жеткізудің формасы мен осы форманың тілдік қырын көрсету;

- шығармадағы сөйлеу үлгілерін (монолог, диалог, автор сөзі, айтушының (автор емес, өзге бір адам), кейіпкерлер сөзі) т.б.) және оларға тән тілдік нормалардың сақталуын анықтау;

- мәтіндегі, баяндау формасының тілдік құрылымын (жақ, шак) анықтап, нормаға сай екенін, болмаса сай келмейтін тұстарын нақтылау;

- портреттік характеристиканың тілдік өлшемдері сақталғанын анықтау.

- тілдің бір тармағын, бір стильді, бір тұлғаның мұрасын зерттегеннің өзінде оны жалпы тілдік құбылыстардан бөліп, жеке-дара қарастыруға болмайтынын дәлелдеу (Б.Момынова, 2008).

Мақала белгілі жазушы Әлібек Асқаровтың «Алтайда алтын күз еді» атты шығармасының лингвистикалық-поэтикалық аспектісіне кейбір поэтикалық талдау шарттары бойынша тоқталуға арналған.

Материал және әдістер

Мақаланы жазу барысында көркем мәтіннің лингвистикалық поэтикасының негізгі ұғымдары мен тұжырымдары бөлініп алынды. Жинақтау, талдау, салыстыру амалдары мәтіннің талдау сатыларына байланысты, негізгі ерекшеліктерін анықтауда пайдаланылды. Сондықтан көркем мәтіннен алынған материалдарды түсіндіруде сөздерді теру, олардың мағынасын ашу, салыстыру, талдау тәсілдері қолданылды.

Әдебиетке шолу

Мақалада көркем мәтінді, көркем мәтіннің лингвистикалық поэтикасын зерттеп жүрген ғалымдардың еңбектері дереккөз ретінде пайдаланылды, атап айтқанда, Б.Шалабай (1999), К.К.Ахмедьяров (2002), Момынова Б. Шәкәрім шығармаларының тілі. – Алматы: «Қазақ тілі» баспасы, 2008; Жақыпов Ж. (2010), И. Р. Гальпериннің (1981), Г.Я.Солганик (2006), Ғ.Хасанов (2009), Мурашкина, А.А (2004), т.б.

Мақалада сонымен бірге, пайдаланылған еңбектердің қатарына «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінің» әртүрлі томдары, «Қазақ әдеби тілінің сөздігінің» әртүрлі томдары, интернет (sozdikqor.kz sozdik/?id=14) материалдары пайдаланылды.

Нәтижелер және талқылау

Ғалым Б. Шалабаев көркем шығарманың тілін зерттеудің қырларын өз көзқарасы тұрғысынан үш топқа бөледі және әдебиет теориясы тұрғысынан зерттеу мен лингвистикалық зерттеудің аражігін ашып көрсетеді (Б. Шалабай, 1999). Осы параметрлерден бұрын көркем мәтінді талдау оқырман үшін қажетті деп табылатын мәліметті (ақпаратты) анықтап алудан басталады. Ол белгілі бір көркем мәтінде не баяндалады немесе қандай заттар, құбылыстар мен ақиқат туралы айтылатынын анықтайтын өлшем. Осы мәселені жан-жақты тарата келе И.Р.Гальперин талдаудың үш түрін атайды (И.Р.Гальперин, 1981). Сонымен қатар көркем мәтіннің лингвистикалық-поэтикалық белгілер арқылы идеялық-көркемдік мазмұнды жеткізуі тұрғысынан айырмалары бар (Мурашкина, А.А., 2004).

Ақпараттан бөлек тағы да үш түрлі қосымша ақпарат талдау барысында қажет, олар: а) сөз және сөзформалары арқылы анықталатын нақты ақпарат; ә) айқын емес, жасырын тұрған, мазмұн мен мәнге тереңдегеннен кейін барып танылатын ассоциативті ақпарат, бұл алғашқы ақпарат астарымен анықталады; б) оқырманға әсер ету функциясы айқын байқалатын, көркем туынды атаулының бәріне тән, бірінші және екінші ақпараттардың тоғысуы мен әсерлесуінен пайда болатын, оқырман эмоциясын, бейнелілікті тудырушы тіл элементтері туралы қосымша ақпарат.

Нақты ақпарат маңызды, ақпарат түрлерінің басын ұйыстырады. Бірақ мәтінге семантикалық талдау барысында тек нақты ақпаратпен шектелу дұрыс болмас еді, өйткені кейде ол шешуші рөл атқармайтындықтан, жасырын ақпараттың вербалдануы құралына айналып кетеді.

Сонымен мәтін кеңістігін талдау осындай шарттар негізінде жүзеге асады. Ал талданатын шығарма Ә.Асқаровтың «Алтайда алтын күз еді» (Алматы, 2014) повесінде табиғат суреті, жеке адамдардың тұрмыс-тіршілігі, сезім күйлері баяндалады. Кітаптың аңғартпасында қандай мәселеге арналғаны, Алтайдың дара табиғатын көрікті тілмен көркем суреттейтіндігі, күйзеліске ұшыраған талантты суретшінің елге келіп жан сарайының тазаратыны, сезімнің тұма бұлағын суреттеуге арналғаны т.б. туралы айтылады. Шығармада повеске тән монолог та, диалог те, қосүнді сөз үлгілері де кездеседі. Ал ондағы тілдік құралдар, негізінен, нақты зат, құбылыс атауларынан, аң, құс, өсімдік, Алтайда не бар, не өседі, қандай тіршілік иелері бар т.б. суреттеу, образын беру үшін іріктелген тілдік бірліктерден, сол бірліктердің тіркесімдерінен құралады.

Шығарма иесі, автор - өзі үшін шынның шыны, ақиқаттың ақиқаты болып табылатын, өзі ғана біліп-мойындайтын ерекше эстетикалық әлемінде тіршілік ететін рухани феномен. Оның бұл әлемі кәдімгі қарапайым қайнаған тіршілік заңдарын мойындай да, қабылдай да бермейді. Осы өз әлемінің ортасында жүріп автор «өзін өзі таниды».

Сөйтіп өзі ғана білетін өзінің сөз әлемінде, сөз өнерінде өмір сүретін шығармашылық тұлға-автор өз кейіпкерлері арқылы белгілі бір дәрежеде өзін-өзі көрсетеді. Қарапайым тіршіліктен бөлектеу қисынмен өмір сүретін суретшінің эстетикасы зерттеушілер айтып та, сынап та жүрген өтіп кеткен, болып қойған, эстетикалық әлемді сүлесок кейіпте сырттай таныту да, тану да емес. Басқаша айтқанда, кейіпкер немесе субъект теориялық пайымдаулар, қисындар тудыратын немқұрайды бақылаушы, сырттан қарап тұрған субъект емес, тірі бейне, оқиға мен іс-әрекетке жанын сала қатысушы, әрекет иесі. Повестегі табиғат суреттерінің де жанды болып шығуына әсер еткен кейіпкердің қайнаған өмірде, табиғи ортада жүруі, әр істі, шындықтың сәтті суреттерінің ортасында жүріп, сол сәтті басынан кешіруші болып сомдалғанында. Бұл шығарма авторының жетістігі.

Ә. Асқаровтың аталған шығармасындағы экспрессивті эстетикалық белгілер сезім, эмоцияға байланысты суреттеулерінде жүр, олар күрделі синтаксистік тұтастықтармен беріледі (Г.Я.Солганик, 2006). Ал, шынына келгенде, бірнеше сөйлемді біртұтас дүниеге айналдыратын семантикалық-синтаксистік бірлестік, тұтастану екені белгілі. Бірақ эмоцияға толы суреттер тұтас шығарманың мәнін оқырманға жеткізе алмайды. Сондықтан автор пайымындағы (қиялындағы) емес, кәдімгі табиғатты суреттеу болғандықтан, табиғат суретіне байланысты талдауға көп көңіл бөлінді.

Көркем мәтіннің композициялық тұрғыдағы бөлінісі басқа қазақ жазушыларының шығармаларына ұқсамайды, себебі көркем мәтін 01-ден 103-ке дейін жалғасатын санмен көрсетілген бөлімдерден (шартты түрде атағанда) тұрады. 01-бөлім алдында алғы сөз деп аталмағанмен, осы көркем мәтіннің жазылуына себеп болған жағдайлар туралы мәлімет беретін

сөзбасы орналасқан. Осы сөзбасында мағынасы күңгірт, сирек қолданылатын сөздер кездеседі, олардың мағынасын түсіну осы жерден бастау алатын лингвистикалық-поэтикалық талдау шарттарының бірі. Мысалы: *қаймалысқан тірлік (Олардың әлемі ерекше, көру мен көзқарасы бөлекше, мынау қаймалысқан тірлікті, қайшылыққа толы өмірді қабылдауы өзгеше)* (Асқаров,2014,3-б.); *қаймалысқан қызмет (Астанаға қайтып келген соң қаймалысқан қызмет жағдайымен қолым тимей, тисе да жасқанып ақ қағазға жолай алмай біраз уақыт іштей толғанып жүрдім)* (Асқаров,2014,4-б.); *десте (шөпке қатысы жоқ): Ол кісінің көзіне мен кейіндері жазып жүрген «Әйел парасаты» дестесінен бір әңгіме кездейсоқ түссе керек* (4-б.). Осы қаймалысқан сөзі мен тіркесімдері сөздіктерде былай берілген: Қаймалысқан-ет. *Әр нәрсені ермек қылысу* (ҚӘТС, 9-том (Қ-К), 41-б.). Ал *десте* сөзінің осы сөздіктің (4-том, 655-656-бб.) бес түрлі тура мағынасы және ауыспалы мағынасы көрсетілген, солардың ішінен: 2. *Буда, шоқ*; 3. *Бірдей етіп текшеленген зат қабаты, қатар*; 5. *Ауыс. Жырдың, әннің, сөздің түйдегі мағыналары мәтіндегі әңгімелер топтамасы, қатарындағы бүтіннің бөлішегі* мағыналарына сәйкес келеді. Бірақ әдебиеттану термині ретінде қолданыс тапқаны туралы мәлімет жоқ. Түсінігін көрсетудің себебі аталған сөздің нақ осы мағынасымен көп кездеспейтіндігіне байланысты. Сонымен Ә.Асқаровтың «Алтайда алтын күз еді» (Асқаров,2014) шығармасындағы кейбір мағынасы көмескілеу сөздерге, сөз тіркестеріне тоқталып көрелік. Себебі, «Көркем мәтіндерде көбінесе әдеттен тыс және оқырманға ерекше әсер ету үшін қолданылатын сөздер бар. Бұл ерекше әсер пьесаларда, поэзияда, драмаларда, романдарда және басқа да шығармашылық жазба жұмыстарында көрінеді» (Rodica-Cristina Apostolatu,2012). Мысалы: *Бұл ара тоғайдың жиіге, дем алуға ыңғайлы, дөңсең жер екен* (Асқаров,2014,16-б.); ҚТТС-тің (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - Алматы,1978.-735б.) 3-томы, (Ғ-Ж), 173-бетінде *дөңсеңнің* жерге байланысты емес, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа байланысты мүлде басқа мағынасы берілген: *ДӨҢСЕҢ сын. диал. Қырғи қабақ, қырбай*). Дәл осы мағынасы ҚӘТС-те (ІҮ том, 2007,739-б.) *қырбай* сөзінің орнына *дүрдараз* сөзімен ауыстырылып берілген. Бірақ *қыраттау, төмен емес, жоғарылау жер* мағынасы жоқ. Яғни болашақта аталған сөздің осы мағынасы ескерілуі керек. «Қарашы, үндемей жүргенге *ұяң бөрік* пе десем... жатып атары бар екен-ау өзінің!» (Асқаров,2014,25-б.) деген сөйлемдегі *ұяң бөрік* – тосындау тіркес. ҚТТС-қа жүгінгенмен, *ұяң* сөзінің сөздік мақаласында 1. *Биязы, жұмсақ (жүн)* және 2. *ауыс. Ұялақ, бұйығы* (ұяң қыз, ұяң жігіт) мағынасы туралы айтылғанмен, *ұяң бөрік* туралы ешқандай мәлімет берілмеген. Бөрікті ер адам киеді, яғни ер адамға, жігітке қарата айтылғанын шамалауға болады. Сонымен бірге алдағы уақытта сөздікке (түсіндірме, орфографиялық, аймақтық, тіркесімдер) кіргізсе, қазақтың бір сөзінің тіркесімі еленгені және автордың сөз саптауының арқасында сөздік қордың бір тіркеске көбейетіні анық.

Келесі сөз де тілдік фактіге жатады және қолданыста аз кездесуімен ерекшеленеді: *Тағы есіме түскені, қазақтар тау аңғарындағы мұндай кең көсілген жазық алқапты «дара» деп атайтын* (38-б.). Осы «дара» сөзінің ҚӘТС –те (ІҮ том. Б-Д. - 752 б. - 497-б.) «*Дара. Зат. жерг. Сай, жыра*» деген түсінік берілген. Ал автордың айтуындағы «дараның» мағынасы - *кең көсілген жазық алқап*. Осылайша сөздікте көрсетілмеген «дара» сөзінің тағы бір мағынасы анықталды. Бұл да көркем мәтіндегі мағынасы көмескі сөздерді тауып мағынасын түсіндіруге міндеттейтін лингвистикалық-поэтикалық талдаудың тиімді тұсының бірі. Ал автордың жергілікті тілдік ерекшелікті жақсы білуі, қолдануы қазақ сөзін түгендеуге көмектесіп тұр. *Сонда қарасаңыз – сіздің табан астыңыздан басталатын қоңырдаң дала әрідегі сарғайған шалғын мен алтын сары орманға ұласады* (Асқаров,2014,41-б.). Осы сөйлемдегі *қоңырдаң* сөзі ҚӘТС-тің (Х том, 54-б.) реестрінде де, ҚТТС-де жоқ. Осы сөзге мағынасы жуық, тұрпаты ұқсас *қоңырдақ* сөзіне екі (ескі және жаңа) басылымда да түсінік берілген және аймақтық сөздіктен алынғаны туралы белгіленімі бар: *Қоңырдақ* зат. жерг. *Жаңбырдан кейін көгерген көгал жер* (ҚӘТС, 10-том,54-б.). Оның бергі жағындағы *шорымық* үстінде шоңқиып томардай жуан біреу отыр (Асқаров, 2014,41-б.); *Шорымық* сөзі де ҚТТС–та (10-том, 1986) тізімделмеген, яғни мағынасы ашылмаған әрі, біздің байқауымызша, қолданысы сирек сөз. *Көл маңайы сазды болғанымен, қарсы беті қырдауыт, қалың ағаш екен* (Асқаров,2014,49-б.) т.б. осы сияқты сөздер мен сөз тіркестері бар. Соңғы сөйлемдегі *қырдауыт*-тың *дөңестеу әрі құрғақ жер* екені мәнмәтіннен сезіледі. Бірақ *қырдауыт* сөзі ҚӘТС-те көрсетілмеген. Мәтінде *-даң, -ыт, -іт, -мық* қосымшаларымен жасалған сөздерді автордың жиі қолданатыны байқалды және осы

қосымшалар арқылы туындаған сөздер автордың өзі тудырған сөздері деуге ұқсамайды, аймақтық сөздер немесе, жергілікті тұрғындардың сөз саптауында жиі кездесетін говорлар болуы мүмкін.

Автор шығармаларында кірме сөздер де кездеседі. Кірме сөздер (оның ішінде гибрид сөздер) ішінара суретші өмірін суреттегенде өнер терминдері түрінде қолданыс тапқан.

Гибридтену - қазіргі интеграция, яғни жақындасу, араласу барысындағы тіл атаулының бәрінде де көрініс тауып отырған, үнемі күшейіп келе жатқаны құбылыс. Интеграциялану үдерісінен тыс қалмай келе жатқан елдің тілі ретінде қазақ тілі де осы құбылыстың әсеріне шалдыққан. Гибридтенумен бірге гибрид сөздер тілдегі қабаты қалың, жасалу жолдары саналуан құбылысқа айнала бастағандығы сонша, олар көркем шығармаларда да кездеседі, мысалы: Дәл осындай тағы бір *тұлып-чучела* есіктің кіре беріс шекесіне қағылыпты (Асқаров,2014,17-б.); Киіндім де, *этюжник-қобдишамды* арқалап етекке қарай еңкейдім (Асқаров,2014,37-б.); Менің жағдайым қызық болды-ау, келмей жатып зеріге бастағанымды қарашы... *Қалалық синдром* деген осы (Асқаров,2014,47-б.) т.б. Бұл гибридтер қос сөз және тіркесім үлгісімен жасалған. Жаргондарға ұқсамайды, өйткені *жаргондар*, негізінен, ауызша сөйлеу үдерісінде, ал көркем мәтінде кейіпкер сөзінде кездеседі. Себебі «басқа тілдің семантикалық базасының ана тілдің қорына ұя салуы, кірме лексиканың нығаюы және тіл тасушылардың ана тілдің семантикалық қорын жеткіліксіз дәрежеде меңгеруі» болып саналады (Ғ.Хасанов, 2009). Олар гибридтер сияқты ғылыми стильде, публицистикада, ресми тілде жұмсалмайды. Бірақ көркем әдебиетте кейіпкер портретіне керекті элемент ретінде көрінеді, мысалы: Менікі «*дикий отдых*» (Асқаров, 2014,76-б.); Мен ішсем, аға, *запоймен* кетем (Асқаров,2014,76-б.) т.б.

Мағынасы көпшілікке көмескілеу, бірақ аймақтық сөздікте бар диалектілер көркем әдебиеттегі міндетті компоненттердің бірі, өйткені олар диалогте, кейіпкердің баяндауында, монологта кездеседі: -Ой, сен де *ләухи* екенсің... (Асқаров,2014,36-б.); Мына Мұнарбектен қайыр жоқ, адамды *албаты* шатастыратын түрі бар (36-б.); Манарбек солай деген соң, тамаққа тәбетім соқпай, орамалды иығыма ілдім де, *шықарға* шығып кеттім (Асқаров, 2014,77-б.); -*Әкау*, енді...(Асқаров,2014,83-б.) т.б. Осындағы *әкау* – қаратпа сөз. Әке-ау сөзінің ықшамдалып айтылуы. Қарапталар қазақ тілінде грамматикалық сипатына қарай дара, күрделі, тәуелді жалғаумен иә жалғаусыз зат есім, зат есім орнына есімше, сын есім келуі арқылы қолданылады. Ал жасалу жолы туралы зерттеулерде айтылған. Профессор Ж.Жақыповтың (Ж. Жақыпов,2010) еңбектерінде *әй, ау, ей, өй, уа* одағайларының қаратпа ретінде жұмсалатыны дәлелденген. Бірақ осы амалдардың ішінде зат есім мен одағайдың бірігуінен болған қаратпалар (*әкау* немесе *әке-ау*) назарға ілінбей келеді.

Алтай табиғатын, өсімдіктер әлемін, жануарлар мен аң-құстар дүниесін Ә.Асқаров осы шығармасында әсірелеусіз, жергілікті тұрғындардың сөйлеу мәнерімен жеткізген. Калькалардан, жасанды сөздер тізбегінен сомдалған ғылымыланған табиғат суреті емес. Автор баяндауындағы табиғат суреттері «танымдық ботаника, танымдық биология, танымдық зоология» түрінде қабылданады. Себебі автор әр өсімдікті, орман-тоғайдағы жан-жануарды, олардың ерекшеліктерін өзі білгендіктен және жергілікті тұрғындардың сөйлеу әдебімен сюжетке кірістіреді. Автор жануарлар, аң-құс, өсімдіктер атауларын олардың синтагмасымен (тіркесімі) беруі, кейбір сөздердің тосындау тіркесуі – талдау үшін керекті фактілер. Өйткені автордың көркем шығармада келтіріп отырған тіркестері жергілікті тұрғындар тілін танытады. Өзге өңірде қайталанбайтын сөз саптаулар шығармаға кіріккен және автор оларды өз тарапынан түрлі экспрессивті бояумен түрлендіреді, мысалы, өсімдік атаулары мен сөз тіркестері: *Бір тұстан шошайған топ шырышты көріп қалдық* (Асқаров,2014,22-б.). Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «*Шырыш* зат. (ҚТТС,10-том, 360-б.) *Таулы аймақта өсетін, сабағы жапырақсыз, гүлі ақ, қызғылт, сары не қоңыр түсті көп жылдық шөптесін өсімдік*» деген түсінік берілген. *Шырышты қабат, шырышы жұқты* деген сөздерден мағынасы бөлек, жиі қолданылмайды. Шауқарға *шарылдаса* тамағын қорғағаны, яғни биыл *балқарағай қабагат қалың* деген белгі (Асқаров,2014,22-б.). *Қабагат* – *орасан, өте керемет* деген мағынаны білдіреді, ал осы сөйлемде *орасан* мәні басым. Соңғы сөйлемдегі *қабагат* сөзінің *қабагат асығыс екен, қабагат тығыз, қабагат қызық, шаруасы қабагат* сияқты тіркестер шығыс қазақтарының сөз саптауында бар. Автор осы ерекшелікті табиғат суретін беруде орынды қолданып, зерттеушіге керек мәліметтерді жеткізе алған. Егер жазушы танымал, белгілі тұлға болса, онда осындай сөздердің әлеуеті артады. Яғни сөйлеу тілінің жергілікті тілдік ерекшеліктердің көркем

мәтінде қолданыла келе әдеби тілде қалыптану мүмкіндігі мол. Көркем шығарманың осы қасиеті тіл саласын зерттеушілер мен сөз табиғатына үңілуді мақсаттанғандар үшін - маңызды.

Автор айтуындағы *күнгелді гүлі, түймедақ, гүлшөп* атауларының соңғы екеуі жиі айтыла бермейтін атаулар қатарында, мысалы: Тамыз туа мұндай дала тағы өзгеріп салатын, енді ол аппақ түске еніп, *түймедақпен* құлпырып шыға келуші еді (Асқаров,38-б.); Жаздың басында мұндай даланы жайқалған шөп, *қып-қызыл күнгелді гүлі* басып кететін (Асқаров,38-б.); Қалың өскен әлгіндей *гүлшөптердің* қазір гүлі түсіп, домалақ дәнегі ғана сарғаяды (Асқаров,38-б.). Соңғы сөйлемдегі *гүлшөп* атауы сөздіктің (ҚТТС,2-т.,1976) 691-695 бб. тіркелуі тиіс еді, бірақ тіркелмеген. *Гүлше, гүлшешек, гүлшік* бар, бірақ *гүлшөп* жөнінде мәлімет жоқ болып шықты. ҚТӘС-те (ІҮ том, 752 б.) *гүлт-гүмн* аралығындағы буындарда *гүл-шешек, гүлшоқ, гүлшырмауық* бар, бірақ *гүлшөп* тіркелмеген. Осы арада авторлар кейбір сөздерге аздап түсінік беріп отырса, қаншама қазақ сөзі туралы мәліметке қанығуға болар еді. Сонымен бірге профессор Б.Қалиевтің «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен» (Алматы, 2014), әрі өсімдік атауларын зерттеген маман ретінде гүл, шөп туралы, повестегі *күнгелді гүлі* туралы мәлімет іздегеніміз рас. Аталған сөздікте *қыр гүлі, гүл-гүлім, гүліндей, гүлі солды* т.б. тіркесімдер көрсетілгенмен, нақ осы *күнгелді гүлі, гүлшөп* туралы ештеңе айтылмаған.

Көркем мәтіндегі осы сынды ерекшеліктер, сондай-ақ қол жеткізген «Нәтижелер түсіну мен түсіндірудегі қиындықтарға байланысты маңызды мәселелерді көрсетеді. Жазушы/ақын, мәтін кезеңі мен әдеби тақырып/тақырыптар арасындағы байланысты жеткізудегі қиындықтарды...» оқырманға жеткізу, зерттеушілердің міндеті болып табылады (Aysun Yavuz. (2014).

Кекіліктің түсінің *алакүрең* болып суреттелуі де шығармашылық иелерінің көбінде кездеспейді. Автор осы түсті құс бейнесін көркемдеу үшін ғана жазбаған, оның пайымында *кекілік алакүрең* түсті. Бәлкім, жергілікті халық осылай айтатындықтан болар, кекілік түсі *алакүреңмен* беріледі: *Қасымыздағы тобылғының түбінен пыр-р-р етіп алакүрең кекілік ұшып шығып, екеуімізді де селк еткізді* (Асқаров,2014,28-б.).

Қорықбас сөзі ҚТТС-те (6-том) қамтылмағанмен, ҚӘТС –де (X том, 109-б.) реестрге *зат.жерг.* белгіленіммен енгізілген екен: *Қарақұйрықтың серке текесі (былтырғы лағы)*. Міне, сөздіктерді уақ-уақ жаңғыртып отырудың қазақ сөзін сақтауға тигізетін пайдасы осы арада анық байқалады. Ал көркем әдебиеттің сөздердің тілдегі ғұмырын ұзартатыны туралы тұжырымның бос сөз еместігін осындай мысалдар дәлелдейді.

Көркем мәтіннің танымдық қызметі жазушы Ә.Асқаровтың аңдар сайысын, аюлар жекпе-жегін, аюдың шектен шыққан ызакорлығын суреттегенде көрініп тұрады. Ол көпсөзділікке ұрынбай-ақ, детальдауға бармай-ақ, жануарлар арасында болып тұратын, жастайынан қаныққан тосын әрекеттерді қарапайым етіп жеткізеді: «Енді бір мезетте үлкені екі-үш қарғып жетіп барды да, *жас аюды шапалақпен тартып-тартып жіберді* (Асқаров,2014,34-б.). Ал шапалақ жеген аю «Қашып кетудің орнына тұрған бойда *өзінің кеудесін өзі ұрғылап айғайға басты*. Келесі сәтте, мәссаған... *темірдей тұяқтарымен өз қарнын өзі жарып жіберді* (Асқаров,2014,34-б.). Таңырқататын әрі шошындырып, шіміркендіретін алапат сурет.

Қарасам, сонадай жерде сүйір тұмсығымен ауаны иіскелеп, әлдебір *ала борсық борсаң қағып безіп* барады екен (Асқаров,2014,40-б.); Ескек құйрығынан таныдым, *құндыз* екен (Асқаров,2014,50-б.) т.б. мысалдар – узустық элементтер арқылы экспрессияның жеткізілуіне дәлел бола алады.

Ал құстар және құс атауларымен келетін тіркестердің ерекшелігі автордың туған жер табиғаты туралы терең танымын, тілдегі лексикалық синтагманың тосындау үлгілерін көрсетеді, мысалы: Жерошақ басындағы томар үстінде *марқадай қомданып кезқұйрық* отыр екен (Асқаров,2014,46-б.).

Шөп түрлері туралы де автор тың қолданыстар, сөздер енгізген. Күреңсе шөптің бір сипаты оның май жаққандай жылтырып жататыны, осы сипаты уәж болған тіркес - *май күреңсе: Тырмыса өрмелеп біраз биікке шыққан соң шыдамадым, аһылап-үһілеп қары аршылған күреңсе шөпке жантая жығылдым* (Асқаров,2014,26-б.); *Бірақ май күреңсеге қизаш түскен буынсыз аяғым тайғанақтай береді* (Асқаров,2014,29-б.); *Балқарағай, самырсын, шыршалар қошқылдана түскені болмаса, мәңгі жасылын қыс бойы сақтап қалады* (Асқаров,2014,41-б.) – осы сияқты жергілікті тұрғындар тіліне жақын қолданыстармен қатар кітаби стиль (ескі мағынасында емес, жазу арқылы тілге енген мағынасындағы) тудырған *мәңгі жасыл* сияқты қолданыстар да мәтінде бар.

Автор суреттеуіндегі жоталар - *жұмыр*, сол сияқты *жұмырлану* етістігімен келетін тіркесімдер бар. Шүмектен өткен соң жалаңаш төскейді қабырғалай өрлеп, арғы жақтағы *жұмыр жотаның шекесіне* шықтым (Асқаров,2014,50-б.). Осындағы *жұмыр жотаның шекесіне шығу* – дара, окказионал тіркес. Ал автордың *желі* мырза: *Жота биігінде лекітіп мырза жел соғып тұр* (Асқаров,2014,50-б.); *Көкжиекке дейін күдері жон, қоңыр құйқалы шиыр, іркес-тіркес сілемденген саңғал таулар. Етекте үлкен аңғар*, аңғар бойында күмістей жарқырап Бұқтырма жатыр (Асқаров,2014,51-б.). Осындағы түйдек-түйдек бейнелі тіркестер де ерекше. *Аққолтық шақ* (Ай сүттей жарық, *аққолтық* алагеуім шақ (Асқаров,2014,18-б.), *бұғының сырнайлатуы* (Тау жақтан әлдебір бұғы *сырнайлатты* (Асқаров,2014,19-б.), *суық суды сауырдан кешу* (Бірде өзеннің арғы жағына өтсек, келесі бір тұста атқақтаған *суық суды сауырдан кешіп* қайта бері өтеміз (Асқаров,2014,21-б.), *құдима құз* (Қарсы алдымның бәрі шалқыма шыңдар, *құдима құздар* (Асқаров,2014,30-б.), *аспақтап ілу* (Мосыға шәугімді *аспақтап іліп* (асып емес-Б.М.), *сыыр өрісіндей жадағай жазық* (Сол бұлақтың бойында *сыыр өрісіндей жадағай жазықта* арбасып екі аю тұр (Асқаров,2014,33-б.), *китің аяң* (*Китің аяңмен* Тайпақтағы кордонға ымырт үйіріле жеткенбіз (Асқаров, 2014,35-б.), *идектелу* (Сойған қойдың терісін жігіттер етін сылып, тегістеп қырып бұрыштағы кермеге әдіптеп жайып кетіп еді, *идектеліп* ол да жерде жатыр (Асқаров,2014,35-б.), *шоқатты жазық* (Тайпақтың етек тұсы бозалаң дала, *шоқатты жазық* екен (Асқаров,2014,38-б.), *салқын сабат* т.б. – бейнелеуіштер.

Оның үстіне түзу емес, қыңыр-қисық, екі шеті *қой батпақ* (Асқаров, 2014,56-б.); *Алтайдың аю жортқан қиыр түкпірі* (Асқаров,2014,59-б.) - табиғатты нақты суреттеу, қажетсіз қара қошқыл бояу жағу сияқты жасанды образдардан бөлек суреттеулер. Мәтіндегі күз суретінің қанық бояумен әрі сондай жанды түрде көрінуі - автордың тынымсыз еңбегінің белгісі болса, кітап оқып тұрғандай емес, салынған суретті көріп тұрғандай әсері беруі автор шеберлігінің белгісі.

Әрине, автордың даралығы, шығарманың поэтикалық сипаты ерекше ой, философиялық тұжырымдармен бірге туындайды. Ә.Асқаровтың шығармаларындағы афоризмдер немесе афористік сипаттағы қолданыстар, үзіктер мыналар: Бойына дархан кеңдік қана емес, мәртебелі ұлылық пен салтанат ұялатқан *Хан Алтай! Аруақты Алтай! Киелі Алтай!* (Асқаров, 2014,51-б.); *Кейде өнердің де құдіреті жете бермейтін әсерлер болады* (Асқаров,2014,51-б.); *Махаббат менің түсінігімде есірткі мен маскүнемдікке ұқсас аурудың бір түрі* (Асқаров,2014,73-б.); *Менің қалада жүріп қабарған көкірегім де ақша қармен тазара бастағанын сеземін. Көңіл-күйім таңғы ауадай тұнық, тау суындай мөлдір, мынау аппақ дүниеге ұқсап бара жатыр* (Асқаров,2014,55-б.) т.б.

Метафоралық қолданыстар автор стиліне тән бейнелі қолданыстар, олар: *Танаулары көк тіреген көсемдер* (81-б.); *Бәтшағарың топтан торай шалдырмастың нағыз өзі тәрізді*, жіптіктей жұтынып, сөйлеп берген кезде ерні-ерніне жұғар емес...(Асқаров,2014,58-б.); *Әтеіштің айдарындай қызарып алған еркектер* бүйірдегі кішкентай бөлмеге кірді де, карта соғуға кірісті (Асқаров,2014,63-б.); *Сәлимадан соң мен қолымнан қой жығу келмейтін ынжық, жетесіз емес екенімді өзіме де, өзгеге де дәлелдеуім керектігін ұқтым* (Асқаров,2014,65-б.); *...жаны жұқа өнер адамдары* (Асқаров,2014,5-б.); *түнерген түкті таулар* (9-б.); *...аш өзекке дік түсу* (Асқаров,2014,15-б.) т.б. жатады.

Сол сияқты: *Алқынып келіп, абығып жетіп* (Асқаров,2014,65-б.); *Көркем тіркестерді қойша тоғыту* (Асқаров,2014,67-б.); *Қымыздай жұтымды келіншек* (Асқаров,2014,71-б.); *Тотайлана қарау* (Асқаров, 2014,68-б.); *Қысыр сөзден қызыл бұзау тудыру* (Асқаров,2014,74-б.); *Тәйтіктеп кете бару* (Асқаров,2014,78-б.); *Қалай десе де менің көңілім қызылды-жасылды* (Асқаров,2014,86-б.); *Желіккен жиендей қимылым еркін* (Асқаров,2014,86-б.) т.б., тосын әрі өз орнында, автордың танымымен жасалған бейнелеуіштер, поэтизмдер.

Осы шығармада публицистикаға тән баяндау үлгілері кездеседі, мысалы: *Кәсібиліктің нышаны бар* (Асқаров,2014,67-б.); Сонымен қатар таптаурын болған дағдылы тіркестер ұшырасады: *Қызылға түсердей қызарған көзі* (Асқаров,2014,76-б.).

Баяндау1-жақтан және кітаптың өнбойында осы форма сақталады, одан ауытқымайды. Бұл да - шеберлік нышаны. Лингвистикалық поэтика заңдылығына сай және көркем мәтіннің композиттік деңгейі бойынша нақты бір жақтан сөйлеу формасы сақталуы тиіс, бейтарап сөйлеу сипаты орынсыз кіргізіліп, жақ формасы бұзылмауы керек. Осы критерий көркем мәтінде сақталған, мысалы, 1-жақтың тұрақтылығын мәтіннің әр тұсынан келтірілген мысалдармен нақтылауға болады: Бүгінгі

күні жаманды-жақсылы жазушы атанып жүргенімізбен, *біздің* әуел бастағы *тегіміз* суретшілер әулетінен (Асқаров,2014,3-б.); Ол үшін маған ренжімессіздер *деп ойлаймын* (Асқаров,2014,73-б.); ...аттарын өзгертіп *атауыма тура келді* (4-б.); Сәуегейсір *ойым* жоқ (Асқаров,2014,73-б.), т.б. Бұл грамматикалық құбылыс, яғни синтаксис мамандарының, атап айтқанда, Ж.Жақыпов зерттеулері бойынша (Жақыпов,2010), бастауышсыз толымсыз сөйлемнің I жақтағы бастауышы айтылмай түсіп қалуы жиі кездеседі екен: «Себебі есім баяндауыш пен етістік баяндауыштың 1,2-жақтағы жіктік жалғау көрсеткішінен бастауыштың мағынасы белгілі болады. Егер бастауышқа ой екпіні түспесе, арнайы айтылмайды». Әрине, шығарманың өнбойында бастауыш мүлде айтылмайды емес, мәтінде сөйлеп тұрған адамның кім екені, яки нақты субъект баяндау барысында анық көрінетін жерлері де бар. Тіпті *мен*-нің «біз» (*біздің ... тегіміз*) түрінде айтылуы предикативті сөйлемнің ғана емес, есімдіктердің ерекшелігіне жатады және сөз табы ретіндегі есімдіктер семантикасының тарихи дамуының бір белгісі болып табылады.

I-жақ формасын қысқартып, ауызекі тіл үлгісімен диалог құрамында беру – кейпкер характерін жеткізуде кездеседі: - Барайын, - дедім басымды шыбындаған атша шұлғып, - шын шақырсаң неге бармай*м...барам* (Асқаров, 2014,6-б.). Ұтымды баламалардың бірі деп *балық-сорпаны* айтуға болады, мысалы: *Балық-сорпа* (уха) (Асқаров,2014,85-б.).

Қорытынды

Белгілі жазушы Әлібек Асқаров шығармасын талдаудан жасайтын қорытындылар: а) көркем шығарманы талдау сөздіктерде реестрге енбей қалған сөздерді анықтауға көмектеседі, ә) тек ұлттық таным арқылы қалыптанған бірліктермен ғана емес, окказионалдармен табиғатты ұтымды бейнелеуге болады, б) лексикалық синтагмалардың қалыптанған үлгілерінен бөлек сөйлеу тілі элементтері синтагма жасайды және олардың әдеби тілге ену мүмкіндігі болады, в) көркем мәтін сөздік қорды байытады және жаңа сөздер көп туындайтын мәтін түріне жатады т.б. деген сияқты оң нәтижелер анықталды.

Мақала 2021-2023 жж. орындалатын «Жазба мұра және мәтінталдау: XX ғасыр басы публицистикасындағы орфограмма, сөзжасам мен көркем мәтін лингвопоэтикасы» (AP09260734) атты ғылыми жоба бойынша жарияланып отыр.

Қысқартулар:

ҚТТС – Қазақ тілінің түсіндерме сөздігі

ҚӘТС – Қазақ әдеби тілінің сөздігі

Әдебиеттер

- Асқаров Ә. (2010) Алтайда алтын күз еді. – Алматы: «Олжас кітапханасы» баспа үйі, 2010. – 184б.
- Шалабай Б. (1999) Көркем әдебиет стилистикасы. - Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы қазақтың білім академиясының Республикалық баспа қызметі,1999.-197 б.-29-30бб.
- Ахмедьяров К.К. (2002) Лингвистическая поэтика: традиции и новации. - Алматы: Қазақ университеті, 2002. - 234 с.- С.14.
- Момынова Б. (2008) Шәкәрім поэзиясының тілі. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2008.-256 б.- 35-б.
- Гальперин И. Р. (1981) Текст как объект лингвистического исследования.-Москва: «Наука»,1981.-140 стр.
- Солганик Г.Я. (2006) Синтаксическая стилистика. – Изд.-е 3-е, испр. и доп. - М.: Комкнига, 2006.-232 стр.- С.79-б.
- Хасанов Ғ. (2009) Қазақ тілінің лексикалық синтагмасы. - Алматы: Үш қиян, 2009. - 488-б.- 90-б.
- Мурашкина, А.А (2004). К проблеме лингвопоэтического исследования повествовательных типов текста // Философия языка. Функциональная стилистика. Лингвопоэтика: сб. науч. ст. / под ред. А.А. Липгарта и А.В. Назарчука. - М.: Экон-Информ, 2004,-№2.-С 65-75.
- Жақыпов Ж. (2022) Қаратпалы сөйлемдер // Кітапта: Қазақ тілінің академиялық грамматикасы. Фонетика, морфология,сөзжасам, синтаксис. – Алматы, 2022. -1474 б.- 1486-1487 бб.
- Жақыпов Ж. (2010) Толымсызбен толықтыру. Қазақ грамматикаларына қосымша. – Қарағанды:Болашақ-Баспа РББ,2010.-69-б.
- Қазақ әдеби тілінің сөздігі. (2007) Он бес томдық. –ІҮ том, Б-Д. – Алматы: «Арыс» баспасы,2007. - 752 б. - 497-б.
- Қазақ әдеби тілінің сөздігі. (2007) Он бес томдық. ІҮ том, Б-Д. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. -752б.-739-б.
- Қазақ әдеби тілінің сөздігі. (2008) Он бес томдық. ІХ том (Қ-К), «Арыс» баспасы, 2008. – 744б. - 41-б.
- Қазақ әдеби тілінің сөздігі. (2009) Он бес томдық. Х том, Қ-М. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. - 752б. - 54-б.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. (1978) 3-том, F-Ж. – Қазақ ССР-інің «Ғылым» баспасы. – Алматы, 1978.-735б.-173-б.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. (1979) – 4-том, Ж-К (жаттанды-кесу). – Қазақ ССР-інің «Ғылым» баспасы. – Алматы, 1979. -672б.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. (1986) 10-том, Y-Я (Үрейлен-яшма). – Қазақ ССР-інің «Ғылым» баспасы. – Алматы, 1986. – 512 б. - 360-б.

Б.Қалиев. (2014) Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2014//sozdikqor.kz/sozdik/?id=14

Rodica-Cristina Apostolatua, Ionel Apostolatub. (2012) Linguistic and Cultural Issues in Translating Negation in Literary Texts: A Case Study, Mourning Becomes Electra, by Eugene O'Neill. Procedia - Social and Behavioral Sciences 63 (2012) 63 – 68. The 4th Edition of the International Conference: Paradigms of the Ideological Discourse 2012.

Aysun Yavuz. (2014) Teaching and interpreting literary texts: Difficulties of 4th year ELT students at a Turkish university. Procedia - Social and Behavioral Sciences 158 (2014) 27 – 32. 14th International Language, Literature and Stylistics Symposium .

References

Askarov A. (2010) Altajda altyn kuz edi. [It was golden autumn in Altai] – Алматы: «Olzhas kitaphanasы» баспа уји, 2010. – 184б.

Shalabaj B. (1999) Korkem adebiet stilistikasy. [Stylistics of fiction] - Алматы: Y.Altynsarin atyndagy qazaqtyn bilim akademijasyнын Respublikalyk баспа kызmeti, 1999.-197 б.-29-30bb.

Ahmed'jarov K.K. (2002) Lingvistikchskaja pojetika: tradicii i novacii. [Linguistic poetics: traditions and innovations] - Алматы: Qazaq universiteti, 2002. - 234 s.- S.14.

Momynova B. (2008) Shakarim poezijasynyn tili. [The language of Shakarim poetry] – Алматы: «Arys» баспасы, 2008.-256 б.- 35-б.

Gal'perin, I. R. (1981) Tekst kak ob'ekt lingvistikcheskogo issledovanija. [Text as an object of linguistic research] - Moskva: «Nauka», 1981.-140 str.

Solganik, G.Ja. (2006) Sintaksicheskaja stilistika. [Syntactic stylistics] – Izd.-e 3-e, ispr. i dop. - M.: Komkniga, 2006.-232 str.- S.79-b.

Hasanov G. (2009) Qazaq tilinin leksikalyk sintagmasy. [Қазақ тілінің лексикалық синтагмасы] - Алматы:Ysh Kijan, 2009. - 488-б.- 90-б.

Murashkina, A.A (2004). K probleme lingvopojeticheskogo issledovanija povestvovatel'nyh tipov teksta // Filosofija jazyka. Funkcional'naja stilistika. Lingvopojetika: sb. nauch. st. / pod red. A.A. Lipgarta i A.V. Nazarchuka.[On the problem of linguistic and poetic research of narrative types of text // Philosophy of language. Functional style. Linguopoetics] – M.: Jekon-Inform, 2004,-№2.-S 65-75.

Zhakyrov Zh. (2022) Qaratpaly sojlemder // Kitapta: Qazaq tilinin akademijalyk grammatikasy. Fonetika, morfologija, sozhasam, sintaksis.[Relative clauses] – Алматы, 2022. -1474 б.- 1486-1487 bb.

Zhakyrov Zh. (2010) Tolymсыzben tolykтыru. Qazaq grammatikalaryna kosымsha. [Complete with incomplete. Supplement to Kazakh grammars] – Karagandy: Bolashak-Baspa RBB, 2010.-69-б.

Qazaq adebi tilinin sozdigi. (2007) [Explanatory dictionary of the Kazakh language] On bes tomдыk. –IY tom, B-D. – Алматы: «Arys» баспасы, 2007. - 752 б. - 497-б.

Qazaq adebi tilinin sozdigi. (2007) [Explanatory dictionary of the Kazakh language] On bes tomдыk. IY tom, B-D. – Алматы: «Arys» баспасы, 2007. -752б.-739-б.

Qazaq adebi tilinin sozdigi. (2008) [Explanatory dictionary of the Kazakh language] On bes tomдыk. IH tom (Қ-К), «Arys» баспасы, 2008. – 744б. - 41-б.

Qazaq adebi tilinin sozdigi. (2009) [Explanatory dictionary of the Kazakh language] On bes tomдыk. H tom, Қ-М. - Алматы: «Arys» баспасы, 2009. - 752б. - 54-б.

Qazaq tilinin tusindirme sozdigi.(1978) [Explanatory dictionary of the Kazakh language] 3-том, F-Zh. - Qazaq SSR-інің «Gylym» баспасы. - Алматы,1978.-735б.- 173-б.

Qazaq tilinin tusindirme sozdigi.[Explanatory dictionary of the Kazakh language] (1979) – 4-том, Zh-K (zhattandy-kesu). – Qazaq SSR-інің «Gylym» баспасы. – Алматы,1979. - 672б.

Qazaq tilinin tusindirme sozdigi. [Explanatory dictionary of the Kazakh language] (1986) 10-том, Y-Ja (Yrejlen-jashma). – Qazaq SSR-інің «Gylym» баспасы. – Алматы,1986.- 512 б. - 360-б.

Kaliev B. (2014) Qazaq tilinin tusindirme sozdigi. [Explanatory dictionary of the Kazakh language] – Алматы, 2014//sozdikqor.kz/sozdik/?id=14

Rodica-Cristina Apostolatua, Ionel Apostolatub. (2012) Linguistic and Cultural Issues in Translating Negation in Literary Texts: A Case Study, Mourning Becomes Electra, by Eugene O'Neill. Procedia – Social and Behavioral Sciences 63 (2012) 63 – 68. The 4th Edition of the International Conference: Paradigms of the Ideological Discourse 2012.

Aysun Yavuz. (2014) Teaching and interpreting literary texts: Difficulties of 4th year ELT students at a Turkish university. Procedia - Social and Behavioral Sciences 158 (2014) 27 – 32. 14th International Language, Literature and Stylistics Symposium .